

ÇARŞAF

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845, s. 216-219; Pakalın, I, 258-259, 327-329; Mu-haddere Taşçıoğlu, *Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara 1958, s. 23-25; R. Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 65-68; Bölgesel *Türk Giysileri*, İstanbul 1972, s. 29, 37, 122; Neriman Görgünay, *Erzurum Merkez İlçesi ile Civar Köylerinde Kadın Giyimi Üzerinde Araştırmalar*, Erzurum 1973, s. 42-43; Paş Tuğlacı, *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*, İstanbul 1984, s. 67-70.

SEBAHATTİN TÜRKÖĞLU

ÇARŞI

(bk. ARASTA; BEDESTEN).

ÇARYÂR

(چاريار)

Hız. Peygamber'den sonra halifelik görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali için özellikle Sünnî müslümanlar tarafından kullanılan bir tabir (bk. HULEFÂ-yi RÂŞİDİN).

ÇAŞNİGİR

(چاشنيگر)

Eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar sofralarına nezaret edip yemekleri kontrol eden saray görevlisine verilen ad.

Farsça çâşnî (lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden oluşmuştur. "Ekâbir-i hâs" denilen saray büyükleri arasında yer alan çâşnigîrin esas görevi, maiyetindekilerle birlikte sultanın sofrasını hazırlamak ve sofraya konulan yemekleri sultanın önce tatmak suretiyle onun zehirlenme ihtimalini önlemektir. Büyük Selçuklular'dan itibaren çeşitli İslâm devletlerinde rastlanan çâşnigîr hükümdarın en güvenilir emîrleri arasından seçilirdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin meşhur emîrlerinden Mübârizüddin Çavlı ile Şemseddin Altunaba çâşnigîr (emîr-i zevvâk) olarak görev yapmışlardır. Eyyübîler'de çâşnigîrlik üstâdüddâr*ın sorumluluğu altındaydı. Memlûkler'de de hükümdarın güvendiği nüfuzlu emîrler bu görevi getirilmiştir. Nitekim Memlûk hükümdarlarından İzzeddin Aybeg ile II. Baybars tahta geçmeden önce çâşnigîr olarak vazife yapmışlardır. Bu görevliye İlhanlı, Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu devlet teşkilâtında da rastlanmaktadır.

Çâşnigîr mutfak için erzak temin etmekten sorumlu olan hânsâlâr* ile karıştırılmamalıdır. İlhanlılar'da bu vazife bugavul adlı saray görevlisi tarafından yürütülürdü.

Osmanlı sarayının Birun hizmetlileri arasında çâşnigîrler de bulunurdu. Bunların görevi daha önceki Türk devletlerindeki gibi farklı değildi. Çâşnigîrbaşı, maiyetindeki çâşnigîrlerle birlikte saray mutfağında pişen yemekleri aşçıbaşından teslim alırdı. Bu esnada aşçıbaşının, getirdiği yemeklerden tatması usuldendi. Padişahın şahsına ait yemeklere nezaret eden çâşnigîrlere "zewvâkin-i hâssa" da denirdi. Çâşnigîrler Divân-ı Hümâyun'un toplantı günlerinde sadrazam ve vezirlerin yemeklerini dağıtmakla da mükelleftiler. Bu sırada başlarına mücevveze, sırtlarına çatma üst elbisesi giyerlerdi. Ayrıca Has Oda'ya verilecek yemekleri de çâşnigîrbaşının nezaretinde çâşnigîrler dağıtırdı. Bayram günlerindeki yemek dağıtımında ise değişik bir protokol uygulanır, çâşnigîrler arkalarına çatma giymezlerdi. Bunun sebebi yemekten sonra kendilerine kaftan giydirilmesidir. Çâşnigîrler bazan pek önemli olmayan فرمان ve emirleri taşradaki beylerbeyilere götürürlerdi. Çâşnigîrbaşının bir görevi de merasim günlerinde padişahın ata binmesine yardım etmektir.

Çâşnigîrliğe Has Oda, hazine ve kiler odalarında hizmet eden iç oğlanları yükselelerdi. Bunların sayıları XVI. yüzyılda kırk iken zamanla bu sayı 100'ü aşmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında ise sarayda elli çâşnigîr bulunuyordu. Kıdemli çâşnigîrlere bölük ağalığı tevcih edilirdi. Çâşnigîrler kıdem derecelerine göre maaş alırlardı. Kendilerine ayrıca yılda bir defa lâciverdî ve pamuktan yapılmış kaftanlar için ücret ödenir, buna "kaftan bedeli" denirdi. XVII. yüzyıl ortalarında

çâşnigîrlerin yevmiyesi 40 akçe idi. Çâşnigîrlerin ayrıca mîrî salhânelerde kesilen hayvanlardan da gelir payları vardı. Cülûs merasimlerinde ve bayram tebriklerinde çâşnigîrlerin el öpmesi usuldendi (Özcan, s. 44). XVI. yüzyılın ikinci yarısında çâşnigîrbaşı, yıllık geliri 350.000 akçe olan has*la sancak beyliğine çıkardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 153; Kalkaşendî, *Şubhu'l-aşâ*, IV, 20-21, 46, 188; V, 460; Makrîzî, *el-Hittâ*, II, 222; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 78; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 70, 380, 426-427; a.m.f., *Medhal*, s. 189; Spuler, *İran Moğolları*, tür.yer.; Aydın Taneri, *Celâlü'd-din Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 104; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 221, 237; a.m.f., "Çâşna-gîr", *EP²* (İng.), II, 15; Osman Turan, *Türkiye Selçuklularına Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1980, s. 174; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 221; M. Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 33; Abdülkadir Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kânunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 38, 44; B. Lewis, "Çâşnagîr-başı", *EP²* (İng.), II, 15; C. E. Bosworth, "Çâşnigîr", *Elr.*, V, 47-48.

AYDIN TANERİ

ÇATAL ÇEŞMELER

Türk şehirlerinde, her birinde lüleleri bulunan iki veya üç cepheli çeşmelere verilen ad.

Genellikle hazneli veya haznesiz kemeri küçük birer yapı halindeki çeşmelerin ekseriyetle köşelere inşa edilmiş çatal çeşme denilen tiplerinde iki veya üç cephe vardır. Her cephede de birer lüle veya çeşme ile önlerinde yalıkları bulunur.

İstanbul'da çatal çeşme olarak tanınan birkaç çeşme vardır. Bunlardan en eskisi, Bayrampaşa deresi vadisinin surların iç tarafındaki ucunda, Arpaemini Köprüsü yakınında bulunuyordu. Edirnekapı ile Topkapı arasında surlara paralel olarak uzanan cadde ile sonra Vatan caddesi olan ve dere yatağını takip eden yolun kavuştuğu yerde köşe başında inşa edilen bu çeşmenin esasî Fâtih Sultan Mehmed devrine ait olup Tahtakale'de bulunmaktaydı. Ancak çeşmenin yerine kendi camiini yaptıran Rüstem Paşa tarafından Yenibağçe'ye taşınarak burada yeniden inşa edilmişti. Hoca Attar Halil (Yenibağçe) Mescidi olarak bilinen bu mescid mütevazî küçük ahşap

Çâşnigîr
(Türk
Kültürüne
Hizmet
Vakfı
Arşivi)